

Ökológiai válság: társadalmi hatások és társadalmi válaszok¹

Előszó a különszám második részéhez

Csurgó Bernadett² – Kerényi Szabina³ – Kőszeghy Lea⁴ –
Megyesi Boldizsár⁵

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.18599>

Ez a lapszám annak a megkezdett munkának a folytatása, amelyben a legfrissebb hazai kutatási eredmények alapján mutatjuk be az ökológiai válság társadalmi aspektusait, az ökológiai válsággal kapcsolatos attitűdöket, normákat, ismereteket és viselkedési formákat, illetve az ezeket befolyásoló társadalmi, gazdasági, kulturális tényezőket magyarországi kontextusban. Az *Ökológiai válság: társadalmi hatások, és társadalmi válaszok* különszám 2024 decemberében megjelent első része a környezetvédelem érdekében való fizetési hajlandósággal, a környezettudatossággal és a gondoskodásetika összefüggéseivel, az energiaátmenet és az örökségvédelem közötti feszültségekkel és potenciális szinergiákkal, valamint a klímaszakértők saját szerepükre és a hazai klímaválságra vonatkozó percepcióival foglalkozott. A most megjelenő második részben szintén a környezetszociológia nagy témáihoz kapcsolódó kutatási eredmények olvashatók.

Az első két tanulmány az ökológiai válság lokális aspektusaival foglalkozik, ezzel a környezetszociológia egyik legrégebbi témájához kapcsolódik: a '60-as évek végétől a környezeti problémák megjelenésének térbeli-társadalmi egyenlőtlenségeire vonatkozó felismerések adtak lendületet a társadalom és természet viszonyát vizsgáló szakszociológia kialakulásához. A komplex, sokszereplős fenntarthatósági problémák elemzése módszertani kérdéseket is felvet, a lapszám harmadik cikke egy ilyen típusú problémák kutatására megoldást kínáló módszertan alkalmazási lehetőségeit vizsgálja. A lapszám negyedik és ötödik cikke a társadalmi, környezeti rendszerek jövőbeli alakulása szempontjából kiemelt jelentőségű, és korábbi kutatási eredmények szerint, illetve a közgondolkodásban élő kép szerint is más demográfiai csoportokhoz képest

1 A különszám a Fenntartható fogyasztási mintázatok, viselkedési stratégiák, és tudáshasználat a magyar társadalomban. A fenntartható élelmiszer- és energiafogyasztás társadalmi elemzése c. projekt támogatásával készült, NKFIH 138020, kutatásvezető: Csurgó Bernadett.

2 HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet; METU Marketing és Kommunikációtudományi Intézet, e-mail: csurgo.bernadett@tk.hun-ren.hu

3 HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, e-mail: kerenyi.szabina@tk.hun-ren.hu

4 HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, e-mail: koszeghy.lea@tk.hun-ren.hu

5 HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, e-mail: megyesi.boldizsar@tk.hun-ren.hu

környezettudatosabb, a klímaváltozás hatásai miatt másoknál inkább aggódó fiatal korcsoportokkal foglalkozik.

Kószeghy Lea tanulmánya a háztartási energiahasználat gyakorlatainak és problémáinak térbeli-társadalmi egyenlőtlenségeit és az energiaválságra vonatkozó háztartási adaptációs stratégiák térbeli-társadalmi eltéréseit elemzi, külön figyelmet fordítva a fenntarthatósági szempontból kérdéses adaptációs technikákra, országos reprezentatív surveyadatok alapján. Eredményei szerint a legjelentősebb adaptációs kényszer éppen az erőforrásokkal rosszabbul ellátott, rurális területeken élő háztartásokban jelentkezett, ahol sokak számára az adaptáció egyetlen reális módja a potenciálisan életminőség-rontó fogyasztáskorlátozás volt. Eközben az erőforrásokkal jobban ellátott, nagyobb településeken élő, különösen fővárosi háztartások – a viselkedéses adaptáció mellett – nagyobb valószínűséggel tudtak akár életminőségüket is javító energiahatékonysági, illetve megújuló energiaforrásokra való átállást célzó beruházásokat végrehajtani. Az általa elemzett adatok arra utalnak, hogy a kedvezőbb és a kedvezőtlenebb helyzetű háztartások adaptációs stratégiáiban egyaránt található fenntarthatósági szempontból kérdéses technikák, ám ezek jellege eltér: a kedvezőtlenebb helyzetű háztartások közül arányaiban többen fordultak a gyakorlatban jelentős helyi környezetterheléssel járó szilárd tüzelés nagyobb arányú használatához. A tanulmány mindezt az energiaigazságosság elméleti keretében értelmezi, amely a társadalmi igazságosság elveit kísérli meg alkalmazni az energiapolitika, az energiatermelés és -ellátás rendszerei, energiafogyasztás, -biztonság, illetve -aktivizmus összefüggésében. Az eredmények azt is mutatják, hogy az energiahasználat, illetve az energiaválsághoz való háztartási adaptáció értelmezéséhez a térbeli igazságosság-igazságtalanság fogalmi kerete is releváns.

Horváth Mária Dóra, Torma Zsófi Lili, Mihók Barbara, Sallay Viola és Martos Tamás tanulmánya azt vizsgálja, milyen kapcsolatban áll a lakókörnyezet természetközelsége és a természethez való kapcsolódás a mentális jólléttel és a klímaváltozásra vonatkozó aggodalmakkal, egy online kérdőíves adatfelvétel alapján, több, nemzetközi kutatásokban használt mérőeszköz alkalmazásával. Eredményeik alátámasztják a természethez való kapcsolódás szerepét a mentális jóllét szempontjából; a lakóhely természetközelsége és a természethez való kapcsolódás összefüggését elemezve felhívják a figyelmet arra, hogy kimutatható egy igény a ténylegeshez képest természetközeli lakóhelyre a válaszadók között; kiemelik a természeti tapasztalatok jelentőségét a természetkapcsolódásban; a lakókörnyezet természetközelsége, a természethez való kapcsolódás, illetve a környezeti aggodalmak között pedig kölcsönös kapcsolatot állapítanak meg. A klímaszorongás témájában árnyalt megközelítés mellett érvelnek: lehet bénító hatású is, ugyanakkor amennyiben az egyén érez valamilyen mértékű kontrollt, az elősegíti a klímaváltozással kapcsolatos aktivitást, ez pedig csökkentheti a szorongást. Az énközpontú attitűddel rendelkező, illetve erősebben altruista személyek környezeti aggodalmainak eltéréseiről szólva – míg előbbiek leginkább a saját környezettel kapcsolatos problémák miatt aggódnak, utóbbiak

inkább mások környezeti problémáira koncentrálnak – kiemelik, hogy a környezet-tudatos cselekvésekhez nem feltétlenül az egyéni értékek hangsúlyozása lehet meghatározó. Felhívják továbbá a figyelmet a szociodemográfiai tényezők szerepére, így a fiatalabb korosztályok környezettel kapcsolatos aggodalmainak magasabb mértékére.

A lapszám harmadik cikke, Király-Gál Karola, Király Gábor és Miskó Krisztina tanulmánya módszertani fókuszú, és egy komplex, sokszereplős fenntarthatósági problémák vizsgálatára, illetve egyúttal a mikro- (egyéni), és makro- (rendszer)szint összekapcsolásának problémájára is megoldást kínáló módszertan, a részvételi mentális modellezés révén megvalósuló rendszertérképezés alkalmazási lehetőségeit vizsgálja magyarországi kontextusban, egy alternatív élelmiszerközösség, a Gazda-Molnár-Pék hálózat tagjaival készült mentális modellezés alapján. E módszer még nem terjedt el széles körben a hazai társadalomtudományban, bár alkalmazására már vannak példák, különböző – nem csak fenntarthatósághoz kapcsolódó – témákban. A módszertan kontextusaként bemutatja a vizsgált élelmiszer-közösség működésének elméleti kereteit, a rendszerdinamikai megközelítéshez visszavezethető élelmiszerrendszer-szemléletet, amely az élelmiszerek termelését, feldolgozását, csomagolását, szállítását és fogyasztását egy nem lineárisan kapcsolódó, komplex összefüggésként fogja fel, és figyelembe veszi, hogy e tevékenységek aktívan alakítják a biogeofizikai és emberi környezet közötti, valamint azokon belüli kölcsönhatásokat. Elemzésük szerint ugyan a résztvevők tudásának teljességét ez a módszer sem képes feltérképezni, valamint nem küszöböli ki teljesen az interjúkészítő és résztvevők értelmezései közötti esetleges diszkrépancia, illetve az interakciós tényezők hatását – bár ezek csökkentésére a tanulmány bemutat technikákat –, továbbá kihívást jelent az eredmények átlátható, értelmezhető bemutatása, a módszer hasznos eszköze lehet az élelmiszerrendszerek fenntarthatóságával foglalkozó kutatások, mint komplex szocioökonómiai rendszerek vizsgálatának, mivel alkalmas az elemzett jelenségek összetettségének, sokrétűségének, a működésüket meghatározó folyamatok, és kölcsönhatások sokféleségének megragadására.

Bognár Adrienn tanulmánya 20 és 35 év közötti fiatalokkal készült félig strukturált interjúk alapján azt elemzi, hogy mennyiben jelennek meg a klímaváltozással kapcsolatos elemek a fiatalok jövőre vonatkozó elképzeléseiben, aggodalmaiban, és ez hat-e, amennyiben igen, hogyan hat a gyermekvállalási terveikre. A kutatás kontextusát egyfelől a klímaszorongás és a reprodukciós döntések közötti kapcsolatot vizsgáló nemzetközi szakirodalom adja, másfelől a gyermekvállalási tervek, gyermekvállalás magyarországi kontextusa, amelynek specifikus színezetet ad a pronatalista családpolitika és ideológia. A kutatás eredményei szerint spontán rákérdezésre a jövőre vonatkozó aggodalmak között az anyagi helyzet miatti aggodalom erősebben megjelenik a vizsgált fiatalok körében, mint a klímaváltozás kapcsán érzett aggodalom, ugyanakkor a klímaváltozás miatti aggodalom, szorongás is jelen van. A válaszadók ugyanakkor jellemzően sem a gyermekszám csökkentését, sem tudatos gyermektelenséget nem terveztek ehhez kapcsolódóan, a klímaváltozásra való, a gyermekvállalás

lással kapcsolatos reflexiók között a környezettudatos gyermeknevelés, a gyermekek környezettudatosságra nevelése, illetve a klímaváltozás várható következményeire való felkészítése merült fel. Míg néhány országban már megjelent a fiatalok körében a klímaszorongás hatása a reprodukciós döntésekre, hazai kontextusban tehát egyelőre sem e kutatás, sem a tanulmány által hivatkozott korábbi hazai kutatási eredmények alapján nem körvonalazható jelentős trendként a fiatalok között a gyermekvállalás klímaszorongással összefüggő korlátozása, annak ellenére, hogy a klímaszorongás erősen megjelenik körükben.

Szabó Andrea, Sütő Anna, Böcskei Balázs és Molnár Péter tanulmánya arra hívja fel a figyelmet, hogy szemben a generációkutatások sok esetben homogenizáló megközelítéseivel, a fiatalabb generációk környezettel kapcsolatos attitűdjeiket tekintve heterogének. A kvantitatív és kvalitatív módszertant ötvöző, feltáró jellegű kutatás a 17–29 éves fiatalok körében – amellet, hogy többségük számára nem közömbös a környezet- és klímavédelem – jól definiálható szegmenseket talált környezetvédelmi attitűdöket illetően, amelyek eltérő környezetvédelem iránti motivációkkal, preferenciákkal és cselekvésekkel jellemezhetők. Eredményeik szerint a vizsgált korosztály egyötöde oly módon zöldelkötelezett, hogy képes és tud személyesen, akár anyagi áldozatok árán is tenni a környezet védelme érdekében. Körülbelül egynegyedüknél a környezetvédelem iránti átlagosnál magasabb érdeklődés, klímaszorongás és a környezetvédelmi gyakorlatok között diszkrépancia figyelhető meg; gyakorlataik nem mindig követik a környezetvédelemmel kapcsolatos elveiket. A vizsgált korosztály egyötöde számára kevéssé fontos a környezetvédelem, esetenként kifejezetten elutasítóak a témával szemben. Mindezek alapján a szerzők szerint Magyarországon nem beszélhetünk klímagenerációról: a vizsgált korosztály többsége nem elkötelezett környezettudatos cselekvő, ugyanakkor túlnyomó részük nyitott a zöldkérdésekre, érdeklődése mentén elérhető, mozgósítható ilyen ügyekben.

Bízunk benne, hogy a különszám két részében megjelent tanulmányok azon túl, hogy hozzájárulnak az ökológiai válság társadalmi aspektusaira vonatkozó hazai kutatási eredmények szélesebb körű megismertetéséhez, az ezekről szóló szakmai diskurzusnak és kutatásoknak is további lendületet adnak.